

”Aldrig i mina dagar har jag lefvat friskare än nu”

Nu stod Winter rogen 1 kvarter hög och kornet hade nyligen utvist ett blad. Biörken begynte nu sprika uht och alla löfträ visa sina löf, förutan alen och Aspen.

Vi skriver den 12 maj 1732 (gamla stilen) och Carolus Linnæus, som ”var 25 åhr gamal på ett halfft dygn när” begynte sin resa mot Lappland iklädd sin enkla ”råk af västgöttyg”.

Lärkan siungde hela vägen för oss, darrande i luften: Ecce suum tirile, tirile suum tirile tractat.

För oss? Är det hästen han räknar som medresenär, eller följde någon kamrat med honom till första gästgivargården i Högsta?

Kungl. Skytteanska Samfundet i Umeå har gett ut den första helt kompletta och bokstavstrogn utgåvan av Linnés *Iter lapponicum*, dagboken han skrev under sin lappländska resa. Det är ett mycket imponerande arbete. Den nu framlidne Algot Hellbom har gjort en helt ny läsning av den ursprungliga handskriften, ett mycket krävande arbete som han avslutade vid 92 års ålder. Arbetet har letts fram till tryckning under ledning av språkforskaren Sigurd Fries och redaktören Roger Jacobsson. Den tryckta volymen har den ursprungliga dagbokens format (34 × 21 cm), och man har lagt ner stor möda på att behålla den ursprungliga sidlayouten och placeringen av figurer.

Ned till på varje sida finns kommentarer om alternativa läsarter, överstrukna, inskjutna eller svårtolkade ord etc. Texten var ju avsedd att användas av författaren själv – så som botanister i alla tider har samlat sina fältdata i dagböcker – och han hade säkert blivit bestört om han fått klart för sig att texten skulle komma att tryckas *in extenso*.

I en omfattande separat kommentardel finns, förutom en omfattande notappar till

dagbokens innehåll, också kommentarer om etnologi, om Linnés latin och samiska, om färdvägen och omkostnader med mera. Bengt Jonsell skriver om Linnés lapplandsherbarium som nu befin-

ner sig i Paris och alla växterna i herbariet förtecknas. Här finns också Linnés ansökan till Vetenskapssocieteten om medel för resan, liksom hans reseberättelse och Prof. Lars Robergs nedskrivna anteckningar från Linnés muntliga redogörelse för resan.

Den etnologiska kommentaren av Phebe Fjellström är omfattande och innehållsrik. Det är väl så att Linnés dagbok från Lappland är intressantare ur ett etnologiskt perspektiv än ett botaniskt. Det botaniska resultatet av resan publicerades ju senare i *Flora lapponica*, för övrigt tillsammans med mycket etnologisk information. Jag tycker att man efter varje läsning av dagboken alltmer förundras över hur mycket kunskap Linné lyckades samla in om seder och bruk, sjukdomar, föda, redskap och näringar. Ett medicinskt och veterinärmedicinskt kapitel skulle ytterligare ha berikat kommentardelen.

Även för den som har gjort bekantskap med tidigare versioner av den lappländska resan är återseendet en glädje. Åter färdas Linné genom Gästrikland på den väg som förbättrats av ”Landshöfdingens commando och folkets arbete”, åter finner han till sin förvåning att det föga aptitliga tjäderbröset som serverades i Jämtböle ”smakade delicat”, åter ondgör han sig över prästen och skolmästaren i Jokkmokk, dessa bussar som ”voro kastade afsides från folk”.

Mest berömt är väl äventyret på Lycksmyren (”*cur non Olycksmyren*”) utanför Lycksele, alltför berömt för att behöva återges. Den gamla

lappkvinnan han träffade på Lycksmynen talade till honom på gammaldags svenska: "Du stackars karl hur har du komit hit äller hvar vill tu, ser tu hvad for boningar vij hafvom, ser tu med hvad for möda vij kunnom koma till kyrkian." I kommentaren påpekas att hon mycket väl kan ha uttryckt sig på detta sätt, eftersom den svenska hon kom i kontakt med antagligen främst var bibelns och gudstjänsternas språk.

Det kan väl räcka att konstatera att om man är så dum att man ger sig ut i dessa marker under värsta vårfloden, så får man skylta sig själv. Detta tycks också ha blivit Linnés åsikt. I sin Relation (reseberättelsen till Vetenskaps-societeten) skriver han om reträtten till Lycksele: "Jag nödgades alltså gå floden nedföre igen, tillskrifvandes min ungdoms fehl, som ej kunnat uträkna den möda mig förestådt."

Linné må ha farit illa i Lycksele lappmark, men under större delen av resan var han vid utomordentligt gott mod. I Luleå Gammelstad skriver han:

... ängarna frögdade sig nu med en skiön och härlig prospect, och alt gynnade ögonen och hälsan. Är somaren kortare än alla andra städes i världen, så tillstår jag och [ock] att han är angenämare. Aldrig i mina dagar har jag lefvat friskare än nu.

Linnés illustrationer är fascinerande. Där finns allt från helsidesteckningar av redskap till minimala teckningar inom textraden. Minst är kanske bilden av ett knott i cirka fyra gångers förstoring. Vissa bilder är snabbt nedkastade medan andra, särskilt växtbilder, är väl utarbetade.

Inför denna ursprungliga text får man en mycket påtaglig närhet till resenären. Av kommentarerna förstår man att det ofta har gått undan. Texten är full av förkortningar, ändringar, ofullständiga meningar och överhoppade tankeled. Av 1700-talets franska finner man intet; desto mer av småländska. Typisk är också en blandning av svenska och latin:

Liar brukas här [mellan Kemi och Torneå] tämeligen lika de norska, men differera där uti att manubrium superius recta protendatur, inferius supra caulem perpendicularis och apex

är planiusculus som ligger mot armen, så att man med sinistra tager uti anteriori manubrio sub caule. Nyttan är att laborator får gå nästan erectus, doch erectior Norvagicis; ---

En språkvårdare av dagens snitt skulle bekymrat tala om domänförluster för svenskan. Liknande sätt att uttrycka sig (fast med latinet ersatt av engelska) finner man i dag i många tidigare engelska kolonier, till exempel i Indien och Östafrika.

I Linnés senare reseböcker finns ju ingenting av detta. De är skrivna på en mycket god och genomtänkt svenska. Han har också en ovanlig förmåga till förtätade formuleringar; han kunde ha blivit en utmärkt haiku-diktare:

Kleran sang mot afftonen,
och stora isarna lågo
på norra sidan om skogen vid stranden.

Granen stod helt morkgrön,
och begynte nu pråla
med liusgröna knoppar.

I många botanisters hem finns säkert Magnus von Platens och Carl-Otto von Sydows utgåva från 1957 av lappländska resan med vackra illustrationer av Gunnar Brusewitz. Den har modern stavning och är ganska starkt förkortad. Th. M. Fries utgav år 1913 en i huvudsak bokstavs-trogen version av resan, betraktad som en andra upplaga efter Ewald Ährlings första svenska upplaga från 1889. Vi har stor anledning att vara tacksamma mot alla dem som har bidragit till denna nya utgåva. Men tänk tanken att den lossrivna stenen på Skulebergets brant hade träffat den unge Carolus Linnæus (som gärna överdrev resans faror), så att "aldrig något pip hörts af mig".

✿ INGVAR BACKÉUS

Iter lapponicum. Lappländska resan 1732 ges ut i tre delar: Del I *Dagboken* och del II *Kommentardel* utkom 2003. Del III utgörs av dagboken i faksimil och har troligen utkommit när denna anmälan går i tryck. De tre delarna utgör tillsammans volym 54 i Kungl. Skytteanska Samsfundets Handlingar.